

Motion till riksdagen

1989/90:Ju826

av Rolf Dahlberg m.fl. (m)

Brottsoffer

Moderata samlingspartiet har i en partimotion 1989/90 av Carl Bildt m.fl. Ökad rättstrygghet angivit sin principiella inställning beträffande den enskildes rättstrygghet i vårt samhälle.

I denna motion behandlar vi frågor om ökat stöd till brottsoffer.

Många brott

1989 begicks omkring 1,1 miljoner brott. För att få ett begrepp om hur brottsligheten utvecklas måste man betrakta en längre period. Det är då klart att den svenska brottsligheten generellt sett ökar stabilt år från år. Sedan år 1950 har antalet brott mer än femdubblats.

Den verkliga brottsligheten ligger dock på en högre nivå. Enligt en intervjuundersökning genomförd av statistiska centralbyrån (SCB) uppgav 22 % av hushållen att de drabbades av stöld eller skadegörelse år 1984. Omkring 12 % av befolkningen uppgav att de hade avstått från att gå ut på kvällen av rädsla för att bli ofredade. Endast ca 1/3 av de personer som drabbats av grovt våld och ca hälften av dem som råkat ut för stöld eller skadegörelse gjorde polisanmälan.

Det är alltså viktigt att ha klart för sig att antalet offer som drabbas av brott i själva verket är betydligt fler än officiell statistik utvisar.

Så drabbas offret

Fil. kand. Olof Dahlbäck har genomfört en enkätundersökning av personer som har fallit offer för vålds- eller tillgreppsbrott (Brottsoffer BRÅ utredning 1988:1). Undersökningen visar bl a följande.

17 % av de personer som utsattes för grovt våld uppgav av de fick en allvarlig kroppsskada. Av de som utsattes för icke grovt våld uppgav 16 % att de fick sådan skada. Av de som utsattes för grovt våld förklarade 10 % att brottet vållat dem invaliditet eller bestående kroppsligt men.

De som blir offer för brott drabbas också av ekonomiska förluster. Värst utsatt är den grupp som råkar ut för inbrott i sin bostad. Ca en tredjedel av dessa personer uppgav att deras förlust, med eventuell försäkringsersättning frånräknad, uppgick till mellan 1 001 och 10 000 kronor och 14 % förklarade att förlusten var större än 10 000 kronor. Drygt var tionde person som utsatts för grova våldsbrott led en ekonomisk skada som uppgick till mer än 10 000

kronor. Ett betydande antal individer uppgav att den ekonomiska förlusten hade inneburit en svår påfrestning för dem. I synnerhet offer för våldsbrott drabbades av förlorad arbetsförtjänst. Var sjätte som utsatts för grovt våld och var sjunde som utsatts för icke grovt våld förklarade att de förlorat förtjänst under mer än 5 dagar.

Men offer för brott kan också drabbas av psykiska besvär. Nästan två tredjedelar av dem som råkade ut för grovt våld uppgav att de hade haft sådana besvär. Det gällde också för 43 % av de personer som drabbats av icke grova våldsbrott och inbrott. Besvären yppade sig som sömnsvårigheter, oro, rastlöshet, nervositet, koncentrationssvårigheter, depression och nedstämdhet. En stor del av offren kände sig chockade av brottet och mer än hälften av dem som drabbats av grovt våld eller bostadsinbrott kände rädsla för att åter bli utsatt för brott.

Undersökningen visar således att bakom de statistiska uppgifterna om anmälda brott finns mycket mänskligt lidande. Ett antal brottsoffer drabbas av allvarliga kroppsskador och till och med invaliditet. Många får uppleva kännbara ekonomiska förluster. Psykiska besvär direkt beroende på brottet är vanligt förekommande.

Kriminalpolitik för fler eller färre brott?

Det är bl. a. mot bakgrund av brottsoffrens lidande som diskussionen om kriminalpolitikens utformning bör föras. Det har i vårt land under flera decennier funnits en klar tendens att ägna mer uppmärksamhet åt brottslingen än åt offret. Allför länge har brottsoffret uppfattats som en bland många siffror i en brottsstatistik som ansetts tämligen ointressant.

Från moderat sida har vi inte delat denna uppfattning. Under en följd av år har vi förespråkat en kriminalpolitik som syftar till att förhindra att så många brott begås. Målet har varit att minska antalet brottsoffer. Detta synsätt har resulterat i kritik av socialdemokratisk kriminalpolitik. Denna har nämligen under lång tid präglats av stor hänsyn till brottslingens situation men begränsat intresse för hur antalet brott skall nedbringas och därmed brottsoffrens antal bli färre.

Socialdemokraterna har i olika avseenden fört en politik som inte har motverkat brottslighet. Här skall några exempel nämnas.

Polisens roll i det brottsbekämpande arbetet har underskattats. Som en direkt följd av socialdemokraternas ovilja att låta utbilda tillräckligt antal poliser befinner sig polisväsendet nu i en svår kris.

Socialdemokraterna har medverkat till att införa den s.k. halvtidsfrigivningen, d.v.s. att till fängelse dömda personer friges efter halva strafftiden.

Socialdemokraterna har genomdrivit ett vidgat tillämpningsområde för s.k. åtalsunderlåtelse. Innebörden av åtalsunderlåtelse är att en person slipper åtal och straff för ett brott.

Socialdemokraterna har motsatt sig att effektiva sanktioner sätts in mot vanebrottslingar. En stor del av brotten i vårt land begås av en liten, högaktiv skara förbrytare. Socialdemokraterna har inte varit beredda att medverka till att återfall i brott generellt sett skall anses som en försvårande faktor och medföra strängare straff.

Från moderat sida har i olika sammanhang lagts fram förslag om åtgärder som skulle leda till minskad brottslighet. Det har bland annat varit fråga om bättre resurser till polisen, minskat utrymme för åtalsunderlåtelse, kraftigare reaktion mot återfallsbrottslingarna och avskaffad halvtidsfrigivning. Vi har vidare krävt att skyddet för brottsoffer skall stärkas. Under 1989 genomfördes efter förslag från bl.a. moderat sida vissa förbättringar för brottsoffer. Riksdagen beslöt att möjligheterna att erhålla ett s.k. målsägande biträde skall vidgas samt att straffet för överträdelse mot besöksförbud skall skärpas.

Det återstår emellertid ännu mycket att göra för att stärka brottsoffrens ställning. Vi lägger här fram ett program med konkreta förslag om hur detta kan ske. Vissa av förslagen överensstämmer med förslag som förs fram i den ovan nämnda BRÅ-skriften.

Staten bör förskottera skadestånd till brottsoffer

Förhållandevis många brottsoffer drabbas av ekonomiska förluster på grund av brottet; inte sällan är brottsoffren oförsäkrade. Om brottslingen döms för brottet kan han också åläggas att utge skadestånd till den drabbade. Sådant skadestånd kan givetvis också avse självrisk som ett försäkrat brottsoffer fått stå för. För närvarande måste offret själv vidta olika åtgärder för att få skadeståndet utbetalat. Det händer dock ofta att något skadestånd aldrig erläggs eller att endast en del av beloppet kommer den skadelidande tillhanda.

Staten kan sägas vara delvis ansvarig för att ett brott har begåtts. Då staten – så som skett i Sverige – dessutom underlåter att vidta tillräckliga åtgärder för att motverka brottsligheten, måste staten i vart fall ge brottsoffren påtagligt stöd.

Brottsoffren är en eftersatt grupp i vårt samhälle. De behöver ökat bistånd från det allmänna. Staten har helt andra möjligheter än en enskild att driva in utestående fordringar. Därför bör övervägas om staten kan träda in och förskottera skadestånd som utdömts av domstol på grund av brott. Staten skulle sedan med sina bättre resurser få återkräva beloppet från den skadeståndsskyldige, dvs brottslingen.

Rätt till skadestånd vid inbrott

Enligt skadeståndslagen kan för närvarande ett brottsoffer få ersättning för bl.a. lidande som uppstått i samband med brott mot den personliga friheten eller genom annat ofredande. Det är fråga om skadestånd som har nära samband med de egentliga personskadorna. Sådana skadestånd kan utdömas exempelvis vid sexualbrott.

Det är känt att många som drabbas av inbrott i sin bostad upplever detta som en grov kränkning och känner stark oro för att brottet skall upprepas. Några möjligheter till skadestånd för sådana negativa följder av brottet finns inte för närvarande. Det finns anledning att överväga om en rätt till ersättning för denna typ av ideella skador bör införas. Den som har haft inbrott i sin bostad skulle då kunna få särskilt skadestånd för denna integritetskränk-

ning. Det skulle också bli möjligt att få skadestånd för exempelvis förlust av egendom med särskilt affektionsvärde. Regeringen har nu tillsatt en utredning om ideellt skadestånd. Mot bakgrund av hur angeläget det vore med en ändrad lagstiftning på detta område bör utredningsarbetet bedrivas snabbt. Detta bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Mot. 1989/90
Ju826

Ökat stöd till brottsoffer från polisen

Det finns flera skäl för att förstärka polisens resurser. Viktiga insatser till stöd för brottsoffer är för närvarande – på grund av tidsbrist – ofta omöjliga att utföra. Av den ovan nämnda enkätundersökningen framgår att de flesta brottsoffren uppgivit att de blivit korrekt bemötta av polisen och är nöjda med polisens arbete. Det ligger i sakens natur att polisen intar en särställning när det är fråga om insatser till stöd för den som har drabbats av brott. I en sådan situation är polismannen inte bara representant för en myndighet utan också ofta den första människa som brottsoffret får kontakt med efter brottet.

Mycket talar för att den chock som så många brottsoffer upplever skulle kunna mildras påtagligt genom samtal med polisen. Polisen skulle också kunna göra värdefulla insatser, exempelvis genom att ta kontakt med andra samhällsorgan eller brottsofferjourer, när offer för brott är i behov av stöd- och åtgärder. Värdefullt vore säkerligen också om brottsoffret fick besök en tid efter brottet av en representant för polisen. Vid ett sådant besök kunde brottet ytterligare diskuteras och information lämnas om den fortsatta utredningen. Polisen bör också vid behov kunna ge brottsoffer råd om lämpliga brottsförebyggande åtgärder.

Tyvärr torde det ofta vara svårt för polisväsendet att avsätta personal för denna verksamhet. Polisens resurser är underdimensionerade och ofta måste insatser mot pågående brottslig verksamhet prioriteras.

Ett sätt att påtagligt öka polisens möjlighet att stödja brottsoffer vore att dra nytta av pensionerade polismäns kapacitet och erfarenheter. Sådana polismän skulle vara väl lämpade att handha de skiftande former som nämndes ovan. Vi föreslår att regeringen överlägger med rikspolisstyrelsen om hur en sådan verksamhet skulle kunna organiseras. Självfallet ankommer därefter på riksdagen att ställa de ekonomiska resurser som krävs för löner m.m. till förfogande.

I ovan nämnda motion av Carl Bildt m.fl. har moderata samlingspartiet föreslagit att polisens resurser skall förstärkas med dels 800 nya polisaspiranter, dels 600 administrativa tjänster. De senare möjliggör att många polismän kan frigöras för yttre tjänst.

Bättre stöd från socialtjänsten

Enligt socialtjänstlagen har kommunen det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Då det gäller akuta insatser finns dock vissa brister. Endast i vissa större städer har inrättats så kallade socialjourer, som kan bistå de skadelidande genom samtal och hjälp med praktiska åtgärder. Socialjourerna kan också förmedla kontakter

till andra samhällsorgan eller ordinarie verksamhet inom socialtjänsten. Mer än hälften av alla kommuner saknar någon form av jourservice.

I socialtjänstlagen finns särskilda avsnitt som bl a behandlar omsorger om barn och ungdom, omsorger om äldre människor och omsorger om människor med handikapp. Det bör i lagen föras in ett nytt avsnitt som särskilt behandlar omsorgen om brottsoffer. I lagen bör såväl behovet av socialjourer som en uppföljande kontaktverksamhet med brottsoffer behandlas. En sådan lagändring skulle ha betydelse för kommunernas inriktning av verksamheten och medföra att ökade resurser ägnades brottsoffren.

Då socialutskottet behandlade motsvarande krav under hösten 1989 anförde det följande:

Liksom motionären anser utskottet, att det finns anledning att uppmärksamma de problem av skilda slag som ofta möter en person som blivit offer för ett brott. Åtgärder som syftar till att öka den sociala omsorgen om brottsoffren bör enligt utskottet prioriteras. Utskottet noterar att BRÅ:s förslag om att personal inom sjukvård och socialvård skall få möjlighet att i högre grad ägna sig åt brottsoffrens svårigheter, fortfarande är föremål för regeringens överväganden. Utskottet, som förväntar sig att regeringen skyndsamt lägger förslag i ärendet, avstyrker därmed motion So304 (m).

För det fall något förslag inte kommit från regeringen då utskottet behandlar denna motion finns anledning för riksdagen att upprepa sitt krav.

Stöd kvinnojourer och brottsofferjourer

1988 fanns ca 100 kvinnojourer i vårt land. Vissa av dem har funnits under ett antal år, andra är förhållandevis nystartade. Enligt en enkätundersökning (se ovan nämnd BRÅ-skrift) tar kvinnojourerna årligen emot mellan 10 000 och 15 000 telefonsamtal samt mellan 2 000 och 3 000 besök. De kvinnojourer som disponerar s k skyddslägenheter tar varje år emot ca 2 000 kvinnor och 1 000 barn. Boendetiden kan variera från ett dygn till sex månader.

Det är uppenbart att kvinnojourerna utför ett viktigt arbete. De ger olika former av stöd till kvinnor som drabbats av brott eller fruktar att utsättas för brott. Jourerna fungerar ofta som ett slags länk till myndigheter och olika officiella instanser. För många kvinnor är det förhållandet att jourerna inte är myndigheter en avgörande faktor. Därmed kan hjälp sökas med fortsatt rätt till anonymitet. Kvinnojournernas verksamhet är baserad på frivilligt arbete. Så bör det förbli. Det vore olyckligt om dessa jourer blev någon form av offentlig myndighet.

Många kvinnojourners verksamhet begränsas på grund av bristande ekonomiska resurser. Det finns jourer som saknar permanent lokal. Vi menar att det finns starka skäl för det allmänna att stödja jourerna på olika sätt. Motsvarande bistånd från det allmänna skall självfallet kunna ske även till s.k. brottsofferjourer, som har startats i landet under senare år.

I budgetpropositionen anges att regeringen beslutat om engångsbidrag till Brottsofferjourernas riksförbund samt att särskilda medel även har lämnats till kvinnojourerna. Detta är tillfredsställande och helt i linje med vad vi från moderat sida krävde i en riksdagsmotion föregående år. Samtidigt måste konstateras att det är i hög grad otillfredsställande att dessa verksamheter skall vara hänvisade till tillfälliga bidrag.

Kvinnojournerna har visat en snabb expansionstakt under förlidna år och det finns all anledning att räkna med att antalet brottsofferjourer kommer att öka kraftigt i framtiden. Det finns starka skäl för det allmänna att stödja denna form av frivilligt arbete till brottsoffrens förmån. Stödet till sådana jourer bör därför ges stadga och kontinuitet.

Mot bakgrund av det anförda föreslår vi att riksdagen inrättar nya anslag för en brottsoffernämnd och dess verksamhet. Riksdagen bör uppdra åt regeringen att utse en brottsoffernämnd som biträds av ett kansli. Det finns anledning att räkna med att kansliresurserna kan hållas på en blygsam nivå. Nämndens uppgift skall vara att fördela bidrag till i första hand rikstäckande brottsoffer- och kvinnojourorganisationer. Stöd skall emellertid även kunna utgå till regionala organisationer, till exempel sådana som är verksamma i större städer. Stödet skall nyttjas för utvecklingsarbete vid brottsofferjourerna, utbildning av stödpersoner och uppbyggnadsverksamheten av sådana jourer. Anslaget bör inledningsvis uppgå till 5 milj. kr. Mot bakgrund av att en sådan nämnd knappast kommer att börja verka förrän under nästkommande budgetår bör regeringen även under budgetåret 1990/91 besluta om bidrag till Brottsofferjourernas Riksförbund och kvinnojournerna.

Förbättrad information till brottsoffer

Det finns för närvarande stora brister beträffande information till brottsoffer. En myndighet bör få särskilt ansvar för att förmedla sådan information. Det kan vara fråga om upplysningar om vilka insatser socialtjänst eller sjukhus kan göra, uppgift om hur polisutredning och rättegång i allmänhet går till eller uppgifter om vilka möjligheter till skadestånd som finns. Genom broschyrer och annonser bör allmänheten fortlöpande få information om sådana frågor. Polisen bör vid kontakt med ett brottsoffer kunna överlämna broschyrer som ger sådan information.

Bättre uppgifter om det egna ärendet

Många brottsoffer får för närvarande inte någon information om hur polisutredningen framskrider. Detta är inte ett acceptabelt förhållande. De som har drabbats av brott bör fortlöpande få upplysningar om hur deras anmälan handläggs och vilka beslut som fattas i ärendet.

Brottsoffer bör också regelmässigt underrättas om eventuell rättegång mot brottslingen. Brottsoffer som åberopas som målsägande eller själva för talan i målet kallas självklart till rättegång i dag. Men det finns många brottsoffer som inte har någon sådan ställning. Det är emellertid rimligt att de underrättas om när den som begått den brottsliga handlingen ställs inför rätta.

Utred brottsoffers psykiska reaktioner

Det är känt att brott inte sällan leder till psykiska problem för offren. Utländska undersökningar visar att främst våldsbrott men även grova tillgreppsbrott skapar sådana problem. Någon kartläggning av hur brottsoffer i Sverige reagerar psykiskt finns inte, förutom den begränsade enkätundersökning som nämnts ovan. Det finns inte heller någon utredning om brotts-

offrens kontakter med myndigheter och vilka erfarenheter myndigheterna har av detta arbete. Sådana utredningar bör därför snarast påbörjas. Resultaten av dem kan ligga till grund för ytterligare insatser till brottsoffrens skydd. Vidare kan de ge viktiga uppgifter om hur myndigheternas arbete med brottsoffer skall kunna förbättras.

Utred de totala kostnaderna för brottsligheten.

Någon utredning om vad de "vanliga" brotten kostar landet finns inte. Ett antal utredningar om vad så kallad ekonomisk brottslighet kostar har dock genomförts. Moderaterna har i riksdagen vid flera tillfällen föreslagit att en utredning skall ske beträffande kostnader för de "vanliga" brotten. Tyvärr har övriga partier motsatt sig förslaget. Det skulle alltså vara fråga om att uppskatta kostnader för bl a offret, eventuell sjukhusvård, socialtjänstens insatser, polisutredning, rättsväsende och kriminalvården. En sådan utredning skulle vara av stor betydelse både vad gäller insatser för att förhindra brott och ytterligare insatser för brottsoffren.

Det bör ankomma på vederbörande utskott att utforma erforderlig lagtext i de fall sådan krävs.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen hos regeringen begär utredning med syfte att klarlägga om staten skall förskotta skadestånd till brottsoffer på sätt som anges i motionen,

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om skyndsamt utredning beträffande rätt till skadestånd för integritetskränkning¹].

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om möjligheten att anlita pensionerade polismän såvitt gäller stöd till brottsoffer,

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om skyndsamt förslag angående omsorgen om brottsoffer inom socialvård och sjukvård²],

3. att riksdagen hos regeringen begär förslag om inrättande av en brottsoffernämnd i enlighet med vad som i motionen anförts,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om ekonomiska bidrag till Brottsofferjourernas riksförbund och kvinnojourerna,

5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om förbättrad information till brottsoffer,

6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om bättre uppgifter till brottsoffer om det egna ärendet,

7. att riksdagen hos regeringen begär utredning med syfte att belysa brottsoffers psykiska reaktioner i enlighet med vad som i motionen anförts.

8. att riksdagen hos regeringen begär utredning med syfte att klarlägga de totala kostnaderna för brott mot enskilda.

Mot. 1989/90
Ju826

Stockholm den 24 januari 1990

Rolf Dahlberg (m)

Jerry Martinger (m)

Göthe Knutson (m)

Birgit Henriksson (m)

Göran Ericsson (m)

Inger Koch (m)

Carl G Nilsson (m)

Allan Ekström (m)

Ewy Möller (m)

Charlotte Cederschiöld (m)

Filip Fridolfsson (m)

Eva Björne (m)

¹1989/90:L617
²1989/90:So311